

XV-XVI. ASIRLARDA TOKAT ŞEHRİNDE İKTİSADİ HAYAT

Ahmet ŞİMŞİRGİL

Tokat'ın 6 km kadar güneyinde bulunan ve bölgenin ilk yerleşim yeri olarak bilinen Komana Pontika (bugünkü Gümenek köyü) için Strabon; "Asia'nın ortasından gelen mühim bir ticaret yolu üzerindedir" demektedir¹. Gerçekten de Pers İmparatorluğu'nun yaptırdığı ünlü kral yolu Ankara'dan sonra Tavion (Büyük Nefesköy), Komana Pontika, Sebasteia (Sivas) üzerinden Melitene (Malatya) ve oradan doğuya doğru uzanmaktadır². Milattan bir asır kadar evvel şarkın ticaret eşyası Fırat'tan Kayseri-Mazaka'yı geçer, büyük Yunan-Roma yoluyla Ephesos'a ve kısmen de Sebasteia, Komana ve Laodicia yoluyla Amisos'a sevk edilirdi³. Ancak Tokat şehrinin kurulmasıyla bu yüzyıllardan sonra Comana Pontika'nın oynadığı tarihî rolü bu şehir üstlenmeye başlanmıştır. Anadolu'nun Orta Karadeniz bölgesinde yer alan Tokat engebeli arazisi yapısı içinde, Yeşilırmak, Kelkit ve Çekerek suyu gibi ırmakların hayat verdiği ovalarla tarih boyunca insanların yerleşmelerine sahne olmuştur. Doğu-batı arasındaki yol güzergâhının üzerinde olmasından başka, iç bölgeleri, Güney Karadeniz'e bağlayan yolları da taşıması nedeniyle oluşan jeopolitik fonksiyonu, insanlık tarihi boyunca bu yörenin önemli yerleşim alanlarından olmasını sağlamıştır.

Tokat'ı zengin vakıf gelirleri ile Türk-İslâm kültürü esaslarına göre ilk imar ve ihya eden Danişmendliler olmuştur. Bu dönemden itibaren Tokat, Selçuklu ve Osmanlı dönemi ulaşım sisteminde önemli bir kavşak ve ticaret merkezi haline gelmiştir⁴. Selçuklular döneminde Anadolu toprakları doğu-batı ve kuzey-güney istikametinde uzayan iki milletler arası ticaret yolu ile sanki dört parçaya bölünmüş bir vaziyetteydi. Bu dört yolun orta noktası ise, Tokat idi. Nitekim Avrupa'dan başlayarak deniz yolu ile Antalya'ya oradan Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas, Tokat, Erzincan ve Erzurum üzerinden İran ve Doğu Türkistan'a ulaşan kervan yolu ile batıyı Irak üzerinden doğuya bağlayan kervan yolu ve kuzey güney istikâmetinde

1.Strabon, *Coğrafya (Geographika)*, Kitap XII, Bölüm I-II-III çev. A. Pekman, İstanbul, 1969, s. 559.

2.N. Baydur, *Kültepe (Kanes) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul 1970, s., 27.

3.W.M.Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (trc. M. Pektaş), İstanbul 1960, s. 28.

4.N.Öztürk, "Selçuklu-Osmanlı dönemi ulaşım sisteminde ve ticaretinde Tokat'ın yeri", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)*, Ankara 1987, s. 72.

devam ederek, Samsun, Sinop limanlarından Anadolu'yu Kırım'a bağlayan yol da hep Tokat'dan geçmekte idi⁵.

Osmanlı Devleti'nde şümullü bir kervan ağı, ulaşım ve nakliyenin bütün ihtiyaçlarına cevap veriyordu. XV. yüzyılın sonuna doğru Anadolu'yu boylu boyunca geçen en önemli kervanyolu Bursa ile Tebriz arasında idi. Daha ziyade bir ipek yolu konumundaki bu ulaşım ağı, bir kuzey ve bir güney kolu (Kastamonu, Bolu, Ankara-Çorum) ile başlıyor ve sonra Amasya, Tokat, Erzincan, Erzurum ve Aras vadisini geçiyordu⁶. Nitekim Tokat'ın mizân-ı harir hasılının 1520 ve 1554' de 266.666 akçe olması⁷ bu yol üzerinde icra ettiği fonsiyonu göstermektedir.

Tokat Osmanlı hakimiyeti altına geçtikten sonra da Anadolu ve Asya arasında ulaşımı sağlayan yollar üzerinde transit ticaret mallarının sergilendiği pazar durumunu muhafaza ve devam ettirmiştir. Bu pazarda Tokat ve çevresinde yetişen mahalli ürünler ve sanayi mamülleri de sergilenme ve satılma imkanına haiz bulunuyordu⁸.

Buldukları şehrin ekonomik canlılığının bir göstergesi sayılan çarşı ve pazarlar ticâretin faal bir şekilde cereyan ettiği yerlerin başında gelmekte idi. Diğer Anadolu şehirlerinde görüldüğü gibi Tokat çarşıları da hanlar, dükkanlar ve bedestenler ile çevrili bulunuyordu.

Tahrir defterlerinden Tokat'a XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyılda tahta kale, attârlar, kazzâzlar (ipekciler), külahcılar, haffaflar ve saraclar çarşıları ile iplik pazarı, at pazarı ve buğday pazarı'nın varlığı dikkati çekmektedir⁹. 1574 tarihli evkâf defterinde bunlara ilâve olarak debbağlar, neccarlar, iğneciler, sarıkcılar, bakkallar, habbazlar, hallaclar ve bezzâzlar çarşılarının zikredildiği görülmektedir¹⁰.

5.Bu yollar hakkında bk. O.Turan "Selçuklu Kervansarayları", *Bellekten* c.X, Ankara, 1946, s.474; a.g.m, s.72. Bunlardan başka kuzeye veya doğuya ulaşmak üzere Arabistan yarımadasından çıkarak Halep, Gaziantep, Adıyaman, Malatya ve Sivas güzergahını takip eden İslâm ülkelerinin ticaret kervanları da Tokat kavşağını kullanmaktadır. Bk. M.Nasih, *Beyan-ı Menazil-i Sefer-i İrakeyn-i Sultan Süleyman Han*, (haz. S.G. Yurdaydın), Ankara 1976, s. 55.

6.H.İnalçık, "Bursa,I, XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", *Bellekten*, XXIV/93, Ankara 1960, s.45-96.

7.Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Tahrir Defteri (TD) 79, TD 287, s.71.

8.Ş. Turan, "Karadeniz ticaretinde Anadolu şehirlerinin yeri" *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, (13-17 Ekim 1986), Samsun 1988, s. 148.

9.BOA, TD 19, s. 26; TD 79, s. 23.

10.Tapu Kadastro Kuyüd-ı Kadime Arşivi (TK.KKA), *Evkâf Defteri* 583, s. 26-33 b.

Tokat bedesteni Sulu sokakta Takyeciler camii doğusundadır. Evliya Çelebi burası için "Sultan çarşısı kadar güzel bir çarşıdır. Halep ve Bursa çarşıları gibi gayet tertip üzere kurulmuştur" demektedir¹¹. Tuğladan örünmüş tonozlar üzerinde on bir kubbenin yer aldığı bu Osmanlı ticaret merkezinin yapıldığı anlaşılan bedestenin güney ve kuzey yönlerinde karşılıklı birer kapısı vardır. Günümüzde depo olarak kullanılmaktadır¹².

Tokat şehrindeki ticarî faâliyetin canlılığının diğer bir işareti de faaliyet halindeki hanlardır. Evliya Çelebi Tokat şehrinde yer ve isimlerini vermek suretiyle 13 büyük han saymaktadır. Daha sonra da başka hanların da bulunduğunu belirterek meşhur olmadıkları dolayısıyla isimlerini zikretmediğini ifade etmektedir¹³.

Tokat şehrine ait 1185-1186/1771-1772 tarihli şeriye sicillerine göre faaliyet halinde bulunan hanlar şunlardır. Paşa han, Yağcı-zâde hanı, Voyvoda Ağa hanı, Hüdâyi Efendi hanı, Ballı-zâde hanı, Sulu Han, Sünnetci-zâde hanı, Taş han¹⁴ Hacı Hasan hanı, Maldâr hanı, Ebubekir Ağa-zâde hanı, Seyyid Abdurrahman Ağa hanı, Teymurcu-zhade hanı, Kadı Efendi ve Astarıcılar hanları¹⁵.

Tokat'ta çarşı ve pazarlarda yer alan yüzlerce dükkandan bir bölümü şehirdeki câmi, mescit, medrese ve zâviye gibi kuruluşlara vakf edilmiştir¹⁶. Vakıf dükkanların kiralardan anlaşıldığına göre geliri en yüksek olanlar habbâzlar, bakkallar ve haffâflar çarşılarında bulunan dükkanlardır¹⁷.

Netice itibariyle Tokat, 1455'den itibaren 56'ya yakın mahallesi, her mahallede yer alan mescidi, çarşı ve pazarları, hanları ve yaklaşık 130 civarındaki iş kolunun mevcudiyeti ile tam bir Osmanlı şehri hüviyetinde idi¹⁸.

11. *Evliya Çelebi, Seyahatnâme*, İstanbul 1314, E.V, s.63

12. E.Yavi, *Tokat*, İstanbul 1986, s. 86; *İslam Ansiklopedisi (İA)*, c.II, s. 440-441.

13. *Selahatnâme*, c. V, s. 63.

14. Bazı eserlerde Taş-han ile Voyvoda hanının aynı han olduğu belirtilirse de (Bk. E. Yavi, *Tokat*, s. 82) şeriye sicilinde görüldüğü üzere bu görüş yanlıştır.

15. Tokat Şeriyye Sicili (TŞS), Tokat Müzesi, *Defter I*, 181-183.

16. *Evkâf Defteri* 583, s.21-28 a.

17. 1574 tarihinde habbâzlar çarşısında bir dükkanın aylık kirası 30, bakkallar çarşısında 27 ve haffâflar çarşısında ise 20 akçe idi. Dükkanların büyüklüğüne ve konumuna göre kira durumlarının değiştiği de anlaşılmaktadır. *Evkâf Defteri* 583, s. 25-35 a.

18. Ayrıca bk. S. Faroghi, *Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia, Trade, Crafts, and food Production in an Urban Setting, 1520-1650*, Cambridge 1984, s. 144 v.d.

Nitekim 1455 ve 1485 tarihli tahrir defterlerindeki kayıtlardan Tokat şehrindeki esnaf ve iş kolları hakkında tam olarak bilgi edinmek mümkün olmaktadır. Bu tahrir defterlerinde özellikle her şahsın hangi işle meşgul bulunduğu titizlikle kaydedilmiştir¹⁹. Meslekî isimler yazılırken yer yer aynı meslek isminin hem Türkçe, hem Arapça ve hem de Farsça şekilleri kullanılmıştır. Meselâ "okçu=kavvas=tirger", "eşekci=harbende=hımârî", "iğneci=suzenî=suzenger", "palancı=palânî=palandûz", "bezci=bezzâz=bezefurûş", "kuşakcı=miyanbend-bâf=miyanger", "takkeci=kûlahî=kûlahdûz" vs. şeklinde benzer mesleki isimlere pek çok rastlanılmaktadır. Bu hususun şehrin İran'a , Azerbeycan'a uzayan ticârî yolların mühim bir kavşak noktası üstünde bulunması dolayısıyla esnaf arasında aynı mesleklerin her iki veya üç lisanda yerleşmiş olacağı ve katiplerin de bunları aynen kaydetmeleri neticesinde ortaya çıktığı zannedilmektedir²⁰.

Şehirde mezkur tarihlerde 130 civarında iş kolunun mevcudiyeti iktisadî canlılığı bütün açıklığı ile gözler önüne sermektedir. Bunların nevileri ve sayıları ile ilgili yaptığımız liste, makalenin sonuna ilâve edilmiştir. Öte yandan Tokat'ın XVIII. yüzyıla ait şeriye sicillerinde, bu meslek kollarının hemen hemen tamamının faaliyet halinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim genel bir karşılaştırmasının yapılabilmesi gayesiyle 1772 tarihli şeriye siciline göre meslekî zümreleri ihtiva eden ikinci bir liste, yine sonra görülmektedir.

Liste 1' de dökümü verilen Tokat şehrindeki esnaf kollarının beş ana grup altında toplamak ve incelemek mümkündür.

a- Dokumacılıkla ilgili esnaf kolları (Bezzâz, cullâh, hallâç, hayyât, kazzâz, kûlahdûz, keçeci, sofcu, yüncü v.s.)

b-Dericilikle ilgili esnaf kolları (debbağ, haffâf, kemerci, kıncı, mestçi,palancı, postcu, sarac v.s.)

c- Yiyecek ve çeşitli gıda maddeleri ile ilgili esnaf kolları (Arpacı, bakkal, börekçi, habbâz, işkenbeci, kasab, kebacı, köfteci v.s.)

d- Alet imâlî ile ilgili esnaf kolları (Bakırcı, kirişçi, bıçakçı, kalaycı, çilingir, kılınccı, çanakçı, kürekçi, kaşıkçı, elekçi, kalburcu, tarakçı, iğneci v.s.)

e- Bina-yapı ustalığı ve fizikî güce dayalı esnaf kolları (Benna, taşçı, neccâr, nakkaş, tahtacı, dülger v.s.)

19.Adı geçen defterlere göre Tokat esnafı için bk. I. Şahin-F.M.Emecen, "XV. Asrın İkinci Yarısında Tokat Esnafı," *Osmanlı Araştırmaları The Journal of Ottoman Studies VII-VIII*, İstanbul 1988, s. 287-308.

20.A.g.m., s. 289-290.

Bu sınıflandırmada hiç bir gruba giremeyip aynı zamanda kendi aralarında da bir grup oluşturamayan diğer iş kolları ise, asiyâbî, attarlar, cerrah, hamamcı, katip, pazarcı, hancı, muhtesib, kavvâl, tacir, pehlivan, kuşcu v.s. şeklinde idi.

Birinci grupta incelediğimiz dokumacılıkla ilgili esnaf kollarında 1455'de 318'i müslim, 1342'si gayri müslim olmak üzere 660; 1485'de ise 117 müslim ve 110 da gayri müslimin meydana getirdiği 227 kişi çalışıyordu. Bu iş kollarında çalışanlar 1455'de Tokat esnafının % 41'ini 1485' de ise % 32'sini meydana getirmektedir. 1455'de bilhassa gayri müslimler arasında 223 kişinin cûllahlık yani pamuk dokumacılığı yaptığı dikkati çekmektedir. Bu sayı müslümanlar arasında 87 kadardır.

Pamuklu sanayi yanında Tokat'ın hususiyle ipekçilik ve ipekli kumaşlar bakımından büyük bir şöhrete ulaştığı görülmektedir²¹. 1485'de şehrin mizân-ı harîr geliri diğer mukataalarla beraber yazılmıştır. 1520, 1554 ve 1574 tarihlerinde ise mizân-ı harîr mukataasının senelik olarak 266.666 akçe olduğu görülmektedir²². İncelediğimiz dönemde şehirde 1455'de 16 müslim 3 gayri müslim olmak üzere 19, 1485'de 8 müslim, 2 gayri müslim ipekçi esnafı bulunuyordu. Şehirde hâsıl olan ipek için mizânü'l harîr vergisi hariç olmak üzere ayrıca onda bir öşür almırdı²³. XVIII. yüzyıla ait Tokat şeriye sicillerinden elde ettiğimiz bilgilere göre bu vergiyi ipekleri satın alan tüccar toplar timar sahibine verirdi. Mizânda ipekçi, ipek boyacısı ve ipek bükücüsü gibi sanat ve işler sayılmaktadır²⁴. 1828 yılında mizânda 103 ipekçi, 6 ipek boyacısı ve 6 tane de ipek bükücüsü mevcuttu²⁵. Tokat ipek sanayii XVIII. yüzyılda bölgede üretilen ipeğin tamamını kullandığı gibi İran'dan ithal ederdi²⁶. İthal edilen ham ipek işlenip iplik haline getirildikten sonra bir kısmı dikiş ipliği, kazzâziye, dokuma ve düğme imalatında kullanılır geri kalanı ihraç edilirdi. 1181/1767 yılına Tokat'tan

21. BOA, Maliyeden Müdevver Defterler (MAAD), 160, s. 42, 46, 51.

22. BOA TD 79, s. 26; TD 287, s. 71; TD 262, s. 5b-6a

23. TŞS, Defter 6, s. 152-153.

24. TŞS, Defter 6, s. 152

25. TŞS, Defter 8, s. 162

26. BOA. MAD. 9932, s. 32; XVIII. yüzyıl boyunca Erzurum gümrüğünden ipek geçiren tüccarlar arasında Tokatlılar daimi olarak birinci sırada yer almışlardır (M. Genç, "17-19. Yüzyıllarda Sanayi ve ticaret merkezi olarak Tokat", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu* (2-6 Temmuz 1986), Ankara 1987, s. 145-169.

elde edilen verginin % 15'ini bu sektörde çalışanların ödemiş olması ipekle ilgili sınıfların önemini göstermektedir²⁷.

Tokat'ta rastladığımız sanayi dalları içinde, şöhretini Türkiye'nin sınırları dışına kadar yaymış olan asıl önemlisi şüphesiz pamuklu imâlâttır²⁸. XV. yüzyıldan itibaren bölgede üretilmeye başladığını gördüğümüz pamuk ile birlikte, Batı Anadolu'dan giderek artan miktarda getirilen pamuğu kullanan bu imâlât şubesi, iplikten başlayıp dokuma, boyama ve basma ameliyelerinin hepsini, Merkezinde Tokat şehrinin yer aldığı ve çok sayıda köylerle kasabaları da içine alan geniş bir coğrafi bölge içinde tamamlayarak nihâf mamul haline getiren yaygın bir faaliyetin konusu idi²⁹. Anadolu'da en verimli boyahanelerin Rum vilâyetinde ve özellikle Tokat, Çorum ve Merzifon'da bulunduğu görülmektedir. 1485'de boyahâne mukataası miktarı, mizân, bozâhane, mumhâne, ağnam vergileri ve bâzar bacları ile verildiği için tam olarak bilinmemektedir³⁰. 1520'den itibaren ise 1574'e kadar boyahâne mukataası 83.334 akçe olarak tespit edilmektedir³¹. XVI. yüzyılda Anadolu'nun önemli boyahâne merkezlerinden olan Ankara'nın boyahâne gelirinin 53.000, Kayseri'nin 45.000 ve Çorum'un 25.000 akçe olduğu³² gözönüne alınırsa, Tokat'ın bu sahadaki faaliyeti daha iyi anlaşılır.

Boyahânelerdeki faaliyet daha çok boya maddesinin bulunması ve tekstil endüstrisinin durumuna bağlıydı. XVI. asırda çivit Anadolu boyahânelerinde en çok kullanılan boyalardan idi. 960/1552-53 yılında çivit boyası 360 akçe maliyetinde olup daha iyi kalite için atölye sahibi 500-540 akçe ödemek zorundaydı³³. Buna rağmen Bursa dışında boyahâneler için sürekli iş temin etmek mümkün değildi³⁴. Nitekim arşiv defterlerinden

27.BOA, MAD. 10211, s. 204.

28.M.Genç. a.g.m. s. 150-151.

29.H.F.İslamoğlu, *Dynamics of Agricultural Production, Population Growth and Urban Development: A case study of areas in northcentral Anatolia, 1520-1575*. Madison 1979. (Yayınlanmamış doktora tezi)

30.BOA, TD 19, s. 26.

31.BOA, TD 79, s. 25; TD 287, s. 70; TD 262, s. 5 b.

32.S.Faroqhi *Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia...*, 147.

33.BOA. MAD. 160., s. 35 a.

34.S.Faroqhi, a.g.e., s. 147.

Tokat'ta sadece bir kaç köyde iş taahhüdü belirlenebilmektedir³⁵. Bu köylerden en önemlileri ise Ezine pazarı³⁶ ve Yıldız'dır³⁷.

Tokat dokuma mamüllerinin kalitesi bakımından XVII. yüzyılın ortalarında ulaşmış olduğu mükemmeliyeti Evliya Çelebi'nin övgü dolu ifadesinden³⁸ öğrenmekteyiz. 1186/1772 ve sonraki tarihli sicillerde ise iplikçi, bezci, pamukçu, basmacı, boyacı ve elvancı gibi birbiriyle ilgili bir çok sanatlar sayılmaktadır³⁹. 1243/1828 tarihli bir sicilde ise bunların miktarı: Hallaçlar 40, bezci 42, basmacı 39, pamukcu, çorapçı 20, elvan boyacı 8 ve peştemalcı 28 olarak gösterilmektedir⁴⁰.

Dokumacılıkla ilgili meslek kollarında çalışanlar ile miktarları ve bunların birbirlerine göre nisbetleri tablo I'de görülmektedir.

İkinci kategoride zikredilen dericilik ve onun yan kolları da şehrin iktisadî vaziyetinde önemli bir mevkie saliptirler. Tahrir defterlerinde debbağ, muzeger (çizmecı), sarac, mûtaf, pabûcî, palânî, mestçi ve kıncı vs. adları ile bu imâlât sektöründe çalışanların 1455'de 67 müslim ve 46 gayri müslim olmak üzere 213 iken; 1485'de 70 müslim, 19 gayri müslim olmak üzere 89'a düştüğü görülmektedir. Dokumacılık ve diğer sektörlerde de görüldüğü üzere dericilik sanayiinde çalışan esnaf sayısındaki bu azalmanın daha evvel bahis konusu edilen Tokat şehir nüfusunun azalması ve ona bağlı hadiselerle sıkı sıkıya bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır⁴¹. Dericilik sanayiinde çalışanlar şehir esnafının 1455 ve 1485' de % 13'ünü meydana getiriyordu. Diğer taraftan bu iş kollarında çalışanların büyük bölümünü müslüman esnafın oluşturduğu dikkati çekmektedir.

35. BOA, MAD. 150, s. 4 a, 35 a, 76-77; MAD 4402, s. 49-53.

36. Ezinepazarı köyünde boyahâne mukataası olarak 1485'de 7000, 1554 ve 1574'de ise 10.000 akçe alındığı görülmektedir. (BOA, TD 19, s. 57; TD 287, s. 246; TK. KKA, TD 14, s. 258 b).

37. BOA, TD 19, 560; TD 287, s. 185.

38. Evliya Çelebi Tokat'da imal edilen pamuklu ve basmalar için şu ifadeleri kullanmaktadır: "Beyaz penbe-bezi.... diyar-ı Lahor'da (Hindistan) yapılmaz. Güya altın gibi mücellâdır. Kalemkâr basma yorgan yüzü, munakkas perdeleri gayet memduhtur" *Seyahatnâme*, c.V, s. 67; Yine XVII. ve XVIII. yüzyıllarda bu imâlât sektörünün sahne olduğu gelişme temposu hakkında bk. M. Genç, *a.g.m.*, s. 151 v.d.

39. TŞS., *Defter I* s. 184; *Defter II*, s. 1.

40. H. Cinlioğlu, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, III. Kısım, Tokat 1951, s. 144-146.

41. T. Gökbilgin, "Tokat", s. 405-406; F. Acunsal, *Gerçeklerin Diliyle Tokat*, 126.

Tokat şehrinde 1455 ve 1485 tarihlerinde "Debbaghâne" adıyla bir mahalle mevcut iken⁴², 1574'den itibaren Debbaghâne-i Cedîd adı ile yeni bir mahallenin daha kurulduğu⁴³ gözlenmektedir. Ayrıca bu faaliyetin artarak devam ettiği 1243/1828 tarihinde şehirde 7 adet tabakhâne bulunmasından anlaşılmaktadır⁴⁴. Tokat tabakhânesinde yapılan sahtiyânlar ve bilhassa siyah, sarı ve mavi sahtiyânları çok meşhurdur. Nitekim bu sahtiyânlar çok uzak yerlere ve hatta Eflak ve Boğdan'a kadar giderdi⁴⁵.

Tablo :I

Tokat kazâsında dokumacılıkla ilgili esnaf kolları

Mesleki Zümreler	1455				1485			
	Müslim	Gayri Müslim	Toplam	%	Müslim	Gayri Müslim	Toplam	%
Arakçini/berefurûş/külâhdûz/kalhi/takkeci	34	11	45	7	12	7	19	8
Bezci/bezâz/kirbâsi	23	2	25	4	3	6	9	4
Cüllâh (dokumacı)	87	223	310	47	19	40	59	26
Hallâç	16	4	20	3	5	7	12	5
Hariri /tazzâz (İpekci)	16	3	19	3	8	2	10	5
Hayyât (terzi)	62	29	91	13	36	18	54	24
Kuşakçı/miyanbendbâf/miyanger	3	28	31	5	-	25	25	11
Nemedger/nemedî	26	1	27	4	6	-	6	3
Panbukçu/panbukî/penbedüz/penfurûş/penbeğer (pamukcu)	21	3	24	4	10	2	12	5
DIĞERLERİ:Bezekli (zinet satıcısı), bezirci, boyacı, (cüllâl(çulcu)gazûr (ağartıcı), iğici, ipci, kadifeci, sofcu, yüncü	30	38	68	10	18	3	21	9
Yekün	318	342	660	100	117	110	227	100

42.BDA, TD, 2, s.35; TD 19, s. 16

43.BDA, TD 772, s. 30.

44.H.Cinlioğlu, a.g.e, s. 207.

45.Tournefort, Voyage into the Levant, London 1741, c. II, s. 172-173.

Bu geniş bölgede pazarlamayı yürütenlerde bizzat Tokatlı tüccarlardı.

Dabakhâne esnafı arasındaki meseleleri Dabakhâne şeyhi denilen ve debbağlar tarafından seçilen bir kimse hallederdi. Dabakhâne şeyhinin müsaadesi ve esnaf ihtiyarlarının kararı olmadan rastgele işçi çıkarılmazdı⁴⁶.

Tokat'ta deri îmalatı genellikle sanayi sektörünün bütün Türkiye'de bir daralma ve gerileme devrine girildiği dönemde dahi hayatiyetini devam ettirmiş hatta belirli bir gelişme dahi göstermiştir⁴⁷. Bu arada 1869' da Sivas'ta kurulan Debbâğlar Şirketi, şehirdeki mevcut debbağhâneyi modernleştirmeye karar verdiği zaman bölgede bu işi yapabilecek maharette ustayı ancak Tokat'ta bulabilmiştir⁴⁸.

Dericilikle ilgili esnaf kolları, miktarları ve bu sanayii içindeki oranları tablo II'de verilmektedir.

Tablo: II

Tokat kazâsında dericilikle ilgili esnaf kolları

Meslekî Zümreler	1455				1485			
	Müslim	Gayri. Müslim	Toplam	%	Müslim	Gayri. Müslim	Toplam	%
Debbâğ	45	3	48	23	15	-	15	17
Haffâf/kefşger, mestci/ muzedûz(çizmecci)/muzegerp ubuçdûz/pabûcî	52	30	82	38	21	15	36	40
Muthaf/postdûz	18	6	24	11	4	-	4	5
Palancı/palandûz/palânî/ sarac	46	2	48	23	29	2	31	35
DİĞERLERİ: Kamçıcı, kemerci, kıncı, kürkçü.	6	5	11	5	1	2	3	3
Y e k ü n	167	46	213	100	70	19	89	100

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere dericilikle ilgili esnaf kollarının önemli yekününü ayakkabıcılar (ayakkabı, mest ve çizme

46.H. Cinlioğlu, *a.g.e.*, s. 207.

47.1826'da Tokat'ı ziyaret eden V. Fontainer Tokat'taki deri îmalâthanelerinin çalışmaları ve sahtiyânların kalitesi üzerinde bilhassa durmaktadır. (Bk. *Voyages en Orient, entreprises par ordredu Gouvernement Français de L'anne 1821 a 1829. Turquide d'Asie.* Paris 1829, s. 184.

48.M.Genç, *a.g.m.* s. 150.

yapanlar), eğer ve palan yapanlar ile debbâğlar oluşturmaktadır. Nitekim bu üç iş kolunda çalışanlar dericilik esnafının 1455'de % 84' ünü, 1485'de ise % 92'sini meydana getirmektedir. Diğer taraftan bu iş kollarında çalışanların çoğunlukla müslimlerden meydana geldiği ve dericilik esnafının 1455'de %78'ini, 1485'de % 79'unu oluşturduğu görülür.

Üçüncü kategoride zikredilen ve tablo III'de görüleceği üzere tahrir defterlerinde bakkal, kasab, tabbâh, habbâz, tuzcu, uncu, şerbetci, sirkeci v.s. adları ile kaydedilen gıda mamülleri satıcıları 1455'de 124 müslim ve 48 gayri müslim olarak 172, 1485'de ise 88 müslim ve 30 gayri müslim olmak üzere 118 kişi bulunuyordu. Bu iş kollarında çalışanlar şehir esnafının 1455'de % 11'ini, 1485' de ise % 17'sini meydana getirmekte idi.

Yiyecek ve çeşitli gıda maddeleri ile ilgili esnaf kollarında çalışanların miktarları ve oranları ile ilgili bilgiler tablo III' de görülmektedir.

Tablodaki verilere göre şehirde gıda imâli ile uğraşanlardan 1455'de %72'si müslim, %28'i gayri müslim iken 1485'de %74'ü müslim ve % 26'sı gayri müslim olarak görünmektedir. 1186/1772 tarihinde ise şehirde gıda imâli ile meşgul olan şu esnaf kollarına rastlanmaktadır. Ekmekci, çörekçi, kebabçı, baklacı, kassabân, arpacıyân, bakkâlân, kadayıfçı ve şerbetci⁴⁹.

Dördüncü grupta zikrettiğimiz ve tahrir defterlerinde çanakçı, çilingir, pustindüz (kürekçi), sûzenî/suzenger (iğneci), şaneger (tarakçı), kalburcu, kalganî (kalaycı), kaseger, kaşıkçı, kazgani (bakırcı), kirişçi v.s. adı ile geçen alet imâli ile ilgili esnaf kollarında çalışanlar 1455'de 120 müslim ve 48 gayri müslim olmak üzere 134 kişi idi. Bu miktar şehir esnafının 1455'de %10, 1485'de % 19'unu meydana getiriyordu. bu iş kolunda 1455'e nazaran 1485'de bilhassa bakırcı esnafının sayısında önemli derecede bir artış meydana geldiği görünmektedir. Nitekim bu sektörde çalışanların sayısı 1455'de 8 iken 1485'de 42 olmuştur.

49.TŞS I, s. 341-342.

Tablo: III

Tokat kazâsında yiyecek ve çeşitli gıda maddeleri ile ilgili esnaf kollarının dağılımı ve miktarları.

Meslekî Zümreler	1455				1485			
	Müslim	Gayri. Müslim	Toplam	%	Müslim	Gayri. Müslim	Toplam	%
Alef-furûş/allef/arpacı	4	1	5	3	1	7	8	7
Bağbân bostancı/bostânî	15	12	27	15	15	3	18	15
Bakkal, Habbâz, kasab	86	24	110	65	50	16	66	57
Başçı, biryânî/ kebpçı, köfteci, işkenbeci	4	1	5	3	2	3	5	4
Bozacı, hemrkeş, sirkeci, şerbetci.	4	1	5	3	5	-	5	4
Börekci, dürümcü, kadayıfçı	4	6	10	6	3	-	3	3
DİĞERLERİ: Helvacı, sumâki, tabbah, tuzcu, uncu.	6	2	8	5	11	1	12	10
Y e k ü n	123	47	170	100	87	30	117	100

Osmanlılarda bakır eşyaya büyük bir rağbet vardı. Pek çok aile bakır ihtiyacı olunca satılabilecek bir madde olarak görürdü. Bu sebeple hükümet zaman zaman bakırın dışarıya çıkmasını önlemek için tedbirler alırdı⁵⁰. Nitekim bakır Tokat'a Kastamonu'nun Küre kazâsından gelmekteydi⁵¹. Bakırın doğuya İran'a götürülmesinden endişe edildiğinden

50.14 Cemaziye'l evvel 876/4 Kasım 1568 tarihli bir hükümde Sivas, Tokat ve Amasya kadılarına bu hususta şöyle buyurulmaktadır "... taht-ı kazânızda olan kazgancı tâifesi evânî işletmek için bakır almalı olduklarında emrim üzere ellerine mühürlü temessük verüb tayin ollunan ne mikdarı bakır getürdüklerinde küre kadısı canibinden dahi mühürlü tezkire taleb eylesin. ...Siz dahil ihtimâm idüb ihmâl ve müsâhele üzere olmayasız. Şark cânibine bilcümle haric vilâyete bu bahane ile bakır gitmekten ihtiyad üzere olasız. Sonra özüünüz makbul olmaz. ..."BOA, *Mühimme Defteri*, VII, s. 893.

51. Anadolu'da XVII. yüzyılda bakır madenlerlinin küre kazâsı haricinde Gümüşhane'de bulunduğu ve her tarafa yine bu maden merkezlerinde veya yakınlarda tasfiye edilen bakırın gönderildiği bilinmektedir. Bk. H. Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi 1640-1740*, İstanbul 1965 (Yayınlanmamış Doçentlik tezi), s. 79-81.

bakır sanatkarları kendi yörelerinde kadıdan aldıkları mektubu Küre kadısına bakır satın almak için göstermek zorundaydı⁵². Bununla birlikte XVII. yüzyılın ikinci yarısına ait vergi defterlerinde Tokat'ta bakır tasfiye tesisinin bulunduğunu gösteren "kalhâne mukâtaası" kayıtları dikketi çekmektedir⁵³. Şeriye sicillerinden anlaşıldığına göre kalhâne Tokat mukâtaasına bağlı kalemlerden biridir. XVII. yüzyıl ortalarında bu faaliyet kolunun, mamülleri ile dikkati çekecek bir seviyeye yükselmiş bulunduğunu Evliya Çelebi'nin "kazancı kârından sahan ve tencereleri, kalemkâr evâni işleri gayet memduhtur"⁵⁴ ifadelerinden anlamaktayız. XVIII. asır Osmanlı şehirleri hakkında gayet kıymetli bilgiler veren İnciciyan, Tokat'ı bakırcı veya kazancılar şehri olarak tavsif etmekte ve "burada yapılan imâlâtın güzelliği ve kalitesi bütün Osmanlı ülkelerinde şöhret kazanmış olup, üretilen bakır kaplar, siniler, mangallar ve kazanlar Erzurum'a İstanbul'a Amasya'ya Samsun'a ve diğer vilâyetlere sevk edilir", demektedir⁵⁵. 1243/1828 yılı kayıtlarında Tokat şehrinde 33 bakırcı, 55 kazancı, 7 dökmeci, 14 kalaycı esnafı bulunmakta idi⁵⁶. Bu faaliyet kolu XX. yüzyıl başlarında da önemini korumuştur. Bu yüzyılın başında develerle taşınan bakır hammaddeleri devlete ait bakır kalhânelerinde eritilir ve buradan Sulu sokaktaki atölyelere getirilerek işlenirdi. Kalhanede 4 ocak ve 4 kazan çalıştırılır. 24 saatte 12 ton saf bakır külçesi elde edilirdi⁵⁷. Ancak kalkınma ile birlikte gelen modern teknoloji, porselen, plastik, aliminyum ve krom çeliğini, bakırın yerine geçirmiş bu durum bakır mutfak eşyası yapan atölyelerin sadece tepsi, kazan ve bakraç gibi sınırlı imâlât yaparak yaşamaya çalışmalarına sebebiyet vermiştir. Tablo IV'de alet imâli ile ilgili esnaf kollarında faaliyet gösterenlerin miktarları ve bu sektör içerisindeki oranları yer almaktadır.

Alet imâlinde çalışanların 1455'de %71'i müslim, %29'u gayri müslim, 1485'de ise %63'ü müslim ve %37'si ise gayri müslim unsurlardan

52.Nitekim 14 Cemaziye'l-evvel 976/4 Kasım 1568 tarihli diğer bir hükümde Küre kadısına şöyle buyrulmaktadır. "Sivas, Tokat ve Amasya kazâlarından olan kazgancı tâifesi evâni işletmek için Küre canibinden bakır almalu olduklarında ellerine mühürlü tezkire vire bile diyu zikr olunan kadılara hükm-i şerifim gönderilmiştir. Buyurdum ki vusûl buldukta siz dahi bu babda gereği gibi tedârik üzere olup İtahtı kazânızdan gelüp bakır almalu olduklarında kadıları canibinden mühürlü temessük taleb eyleyüb temessüklerinde tayin olunan mikdarı bakırı verdikten sonra ellerine mühürlü tezkire vîrüb ..." BA, *Mühimme Defteri*, VIII, s. 893.

53.BA, D. BSM. 3904.

54.*Seyahatname*, c.V, s. 67.

55.İnciciyan'dan naklen H.D.Andreasyan, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi 1608-1619*, İstanbul 1964, s. 177

56.H.Cinlioğlu, a.g.e. s.206.

57.E.Yavi, *Tokat*, s.122

meydana geliyordu. Bu sanat kollarından XVIII. yüzyılda kuyumcu, demirci, çilingirci, keresteci, kundakçı, kılıncı, kirişçi, kürekçi, kazgancı, hurdacı, kalaycı, tarakçı ve çıkırkçı isimlerine rastlanmaktadır⁵⁸.

Beşinci grupta topladığımız ve tablo V'de görülen bina-yapı ustalığı ve fizikî güce dayalı işlerde çalışanlar 1455'de 91 müslim ve 172 gayri müslim olarak 263, 1485'de ise 57 müslim ve 23 gayri müslim olmak üzere 80 kişi idi. Bunlar şehir esnafının 1455' de %16'sını, 1485'de ise %11'ini meydana getirmekte idi. Tahrir defterlerinde bennâ, neccâr, taşçı, nakkâş, toprakçı v.s. isimlerle zikredilen bu faaliyet kategorisinde 1455'de gayri müslimlerin çoğunlukta olduğu görülmekte iken bu tarihten sonra müslimlerin eskeriyeti sağladığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu gruptaki mevcut esnaf sayısının 1455'de %35'i müslim, %65'i gayri müslim iken 1485'de %71'i müslim ve %29'u gayri müslimdir.

Tokat şehrinde yukarıda belirtilen esnaf zümrelerinin yanında herhangi bir tasnife tâbi tutulamayan müteferrik meslek kolları da mevcut olup bunlar tahrirlerde canbâz, cerrâh, hamâmî, hancı, kethüdâ, külhanî, mutrib, neyzen, pazarcı v.s. isimlerle kaydedilmektedir. Bu şekilde müteferrik iş kollarında çalışanlar 1455'de 99 müslim ve 29 gayri müslim olarak 128, 1485'de ise 49 müslim, 15 gayri müslim olmak üzere 64 kişi idi. Bunlar şehirdeki mevcut esnaf sayısının 1455'de %8, 1485'de %9'unu meydana getirmekte idi. Bu grupta yer alanların 1455 ve 1485 tahrirlerindeki durumları tablo VI'da görülmektedir.

58.TŞS I, s.341-342.

Tablo: IV
Alet imâli ile ilgili esnaf kollarının dağılımı ve miktarları

Meslekî Zümreler	1455				1485			
	Müslim	Gayri. Müslim	Toplam	%	Müslim	Gayri. Müslim	Toplam	%
Bardakçı, çanakçı, çıkırkçı, kâseger, kaşıkçı/mil'aka, messak, leğenci, sekkâk	25	12	37	22	5	4	9	7
Çilingir, kirişci	4	5	9	5	3	8	11	8
Dökmeci, haddâd	9	10	19	11	6	3	9	7
Elekci/kalburcu	7	1	8	5	1	-	1	1
İncici, kuyumcu/sarraf	6	15	21	13	3	9	12	9
Kalaycı, kazgâni/kelekci	8	-	8	5	25	17	42	31
Kalkancı, kılınccı, kavvâs/okcu/tirger	26	-	26	15	8	-	8	6
Suzenger/suzeni, şânegir	22	2	24	14	24	2	26	19
DİĞERLERİ: Boncukçu, harrât, mumcu, pustindüz, sabûni, sofracı	13	3	16	10	9	7	16	12
Y e k ü n	120	48	168	100	84	50	134	100

Tablo: IV
Alet imâli ile ilgili esnaf kollarının dağılımı ve miktarları

Meslekî Zümreler	1455				1485			
	Müslim	Gayri. Müslim	Toplam	%	Müslim	Gayri. Müslim	Toplam	%
Bardakçı, çanakçı, çıkırkçı, kâseger, kaşıkçı/mil'aka, messak, leğenci, sekkâk	25	12	37	22	5	4	9	7
Çilingir, kirişci	4	5	9	5	3	8	11	8
Dökmeci, haddâd	9	10	19	11	6	3	9	7
Elekci/kalburcu	7	1	8	5	1	-	1	1
İncici, kuyumcu/sarraf	6	15	21	13	3	9	12	9
Kalaycı, kazgâni/kelekci	8	-	8	5	25	17	42	31
Kalkancı, kılınccı, kavvâs/okcu/tirger	26	-	26	15	8	-	8	6
Suzenger/suzeni, şânegir	22	2	24	14	24	2	26	19
DİĞERLERİ: Boncukçu, harrât, mumcu, pustindüz, sabûni, sofracı	13	3	16	10	9	7	16	12
Y e k ü n	120	48	168	100	84	50	134	100

Tablo : V

Binâ-yapı ustalığı ve fizikî güce dayalı esnaf kollarının dağılımı ve miktarları:

Meslekî Zümreler	1455				1485			
	Müslim	Gayri. Müslim	Toplam	%	Müslim	Gayri. Müslim	Toplam	%
Bennâ, dülgere, nakkaş	8	8	16	6	4	5	9	11
Eşekci/harbende/hımârî	19	14	33	13	4	2	6	8
Hammâl	3	58	61	23	2	3	5	6
Oduncu, tahtacı, neccâr	21	7	28	11	16	4	20	25
Taşçı, toprakçı, tezekci	3	19	22	8	1	2	3	4
Çerçi, köhnedüz	33	3	36	14	24	2	26	33
Rençber	4	63	67	25	5	5	10	13
Yekün	91	172	263	100	56	23	79	100

Tablo VI

Şehirdeki diğer müteferrik meslek kolları ve bunlarda çalışanların miktarları

Meslekî Zümreler	1455				1485			
	Müslim	Gayri. Müslim	Toplam	%	Müslim	Gayri. Müslim	Toplam	%
Asiyâbî	-	9	9		2	5	7	
Canbaz	1	-	1		-	-	-	
Cerrah	2	1	3		-	-	-	
Dellâk	9	-	9		6	-	6	
Dellâl	23	5	28		17	6	23	
Hamâmî	5	-	5		2	-	2	
Hancı	1	-	1		1	-	1	
Kabalakçı	1	-	1		-	-	-	
Kâtib	3	-	3		-	-	-	
Kavvâl	1	-	1		1	-	1	
Kebkebûr	7	-	7		1	-	1	
Kervansarâyi	1	2	3		-	-	-	
Kethüdâ	2	2	4		7	-	7	
Keyyâl (ölçücü)	1	-	1		-	1	1	
Kuşçu/tuyûrî	-	-	-		3	-	3	
Külhâni	1	-	1		-	-	-	
Meyhaneger	-	3	3		-	3	3	
Miskci	1	-	1		-	-	-	
Muhtesib	1	-	1		-	-	-	
Mutrib	4	1	5		1	-	1	
Neyzen	-	-	-		1	-	1	
Pasbân	3	-	3		2	-	2	
Pazarcı/sûkger	5	1	6		-	-	-	
Pehlivan	4	-	4		-	-	-	
Saka/sucu	10	2	12		-	-	-	
Surmâyî	-	-	-		2	-	2	
Tablî	-	-	-		1	-	1	
Tâcir	15	3	18		2	-	2	
Yekün	101	29	130		49	15	64	

Tokat şehrinde yukarıda belirtilen faaliyet kollarından başka mumhâne, sabunhâne ve bir de mermer madeni bulunuyordu. Eskiden ışık olarak mum ve bazı bitki yağları kullanılırdı. Mum, balmumundan veya ham yağdan yapılırdı. Balmumundan yapılanlar sarı, yağdan yapılanlar ise beyazdır⁵⁹ Tahrir defterlerinde bu faaliyeten yapıldığı yer mumhâne ve şemi'hâne adları ile anılmaktadır. Ancak mumhânenin geliri meyhâne, bozâhâne tahıl pazarı ve boyahâne geliri ile birlikte verildiğinden kesin rakamı tesbit etmek mümkün olmamaktadır⁶⁰.

Tokat'ta XV. yüzyıl tahrirlerinden itibaren Sabunhâne adı ile bir mahallenin mevcudiyeti burada sabun imal edildiğini göstermektedir⁶¹. Zamanla bu faaliyet kolunun arttığı ve Çekenli mahallesinde yakın zamanlara kadar üç sabunhâne bulunduğu dikkati çekmekte ise de⁶² şeriye sicillerinde de bu hususta bir bilgi yoktur.

Diğer taraftan Mühimme defterlerinden Tokat'ta kıymetli bir mermer madenin bulunduğu anlaşılmaktadır. Madenin kaliteli ve yarar olduğu merkezin dikkatini çekmiş ve bilgi için Tokat kadısına hükümler gönderilmiştir⁶³. Ancak mermer madenin çalışmalarıyla ilgili bilgi edinilememiştir.

Öte yandan Tokat vergi gelir kategorilerini incelediğimizde bunların 1455 yılında beylerbeyi ve sancakbeyi hassı olduğu anlaşılmaktadır. 1485'de ise Tokat'ın sadece şehzâde hassı olduğu görülmektedir. 1485'de 360.100 akçe olan Tokat şehri resimi ve vergilerinin tutarı 1520'de hızlı bir artış göstererek 772.304 akçeye çıkmıştır. Ancak bu tarihten 1574 yılına kadar vergi gelirlerinde bir duraklama olduğu görülmektedir. Nitekim 1574'de gelir yekünü yine 772.304 akçe idi.

59.H.Cinlioğlu, *a.g.e.*, s. 199.

60.BOA, TD 19, s. 26; TD, 79, s.26; TD 287, s.71; TK. KKA, TD 14, s. 6 a.

61.Kil, donyağı ve kireç karıştırılarak yapılan karasabun daha çok çamaşır yıkamakta kullanılırdı.

62.H.Cinlioğlu, *a.g.e.* s. 207.

63.25 Cemaziye'l-evvel 976/15 Kasım 1568 tarihli İbir hükümde tokat kadısına şöyle buyurulmuştur. "...taht-ı kazânızda mermer madeni bulunup hassa-i hümâyumuna yarar olduğu istima' olunub sağ ulugecilerimden ondokuz akçesi olan mehmed mermer ahvâlinin ehli olmağın görüp ecnâsı ile defter olunub ilam olunması için gönderilmiştir. Buyurdum ki, Vusûl bulduktâ bizzat ol mermer madenin üzerine varub mezkur kulum marifeti ile görub ne mekdar İmermerdir ve nicedir. Ecnâsıyla defter eyleyüb südde-i şahadetima gönderesin" BA, *Mühimme Defteri*, VII, s. 963.

Bu vergi gelirlerinin bir kısmı mukâtaa ve bir kısmı da emânet sûretiyle tahsîl olunuyordu. 1485 tarihinde bozahâne, boyahâne, mumhâne, hububât, at, koyun ve iplik pazarları ve mizân-ı harir mukâtaaya verilmişti. Meyhâne, kapan, niyâbet, bağ ve bahçeler, resm-i âb, mezâri-i şehr ve bâc-ı şehr gelirleri ise emânet sûretiyle elde ediliyordu.

1520'de vergi gelirlerinin toplatılmasında bazı değişiklikler görülmektedir. Bu tarihten itibaren emânet uygulamasının kaldırıldığı ve sanâyi işletmeleri ile diğer gelir kaynaklarının tamamının mukâtaaya verildiği görülmektedir.

Aşağıdaki tablolarda şehire ait vergi gelir neveleri ile miktarları verilmektedir.

1455 tarihinde şehre ait vergi gelir kategorileri şu şekildedir:⁶⁴

Bağât ve resm-i çift ve behre ve hassa ve resm-i ihtisâb ve asiyâb-ı şehr ve resm-i âb ve cizye-i zımmiyân ve tayyârât. Mukataa fi sene	60.000
Adet-i ağnam	2.500
Resm-i yaylâk	700
Aşiyân-ı çakır	900
Cizye	4.625
Tamgavân ve cizye ve hasıl-ı Biskeni ve Dimorta maa tevâbi'ha, mukataa, fi sene-i kamîle	<u>23.000</u>
	91.725

1485 tarihinde şehre ait vergi gelir kategorileri⁶⁵

Mukataa-i boyahâne ve bozahâne ve mumhâne ve bazâr-ı gille ve bazâr-ı esb ve ağnâm ve mizân ve bazâr-ı rişte ve Kuru Yay-lacık, fi sene	102.700
Ber vech-i emânet, meyhâne ve kabbân ve niyâbet ve bâğât ve bağçehâ ve resm-i âb ve mezâri-i şehr ma'a hasıl-ı karye-i Kirpas ve bâs-ı şehr	244.085
İhtisâb-ı şehr	13.000
Asiyâbhâ 7 hımar, fî sene	315
Hasbahçe demekle maruf bir bahçe ile bir asiyâb ⁶⁶	-
Toplam:	360.100

64.BOA, TD 2, s. 63-64.

65.BOA, TD 19, s.26

66.Bunların malikâne ve divânî hisseleri Merzifon imâretine vakıf idi.

1520, 1554 ve 1574 tarihlerinde şehre ait vergi gelir kategorileri ise her üç tarihteki vaziyetleri ile şu şekildedir:

	1520 ⁶⁷	1554 ⁶⁸	1574 ⁶⁹
Mukâtaa-i meyhâne ve bozahâne ve bazâr-ı gille ve şemihâne, fi sene	260.762	260.767	230.760
Mukâtaa-i boyâhâne, fi sene	83.334	83.334	83.334
Mukâtaa-i ihtisâb ve bazâr-ı esb ve resm-i ganem ve bazâr-ı rişte, fi sene	58.334	58.334	58.334
Mukâtaa-i tamgavân ve kabbân fi sene	38.334	38.334	38.332
Mukâtaa-i cerayim ve beytûlmâl, fhi sene	59.234	59.234	58240
Mahsûl-i behre-i şehir	640	-	640
An rûsûm-ı çift resmi	342	342	342
Asiyâb 7 hımar fhi sene-i kamile	630	630	652
Mukâtaa-i mizân-ı harîr, fi sene	266.666	266.666	266.331
Mahsûl-i mezâril ve bağ ve bahçehâ, hasıl- divânî	3.900	2.000	3.900
Mahsûl-i ispençe-i gebrân ve yahûdiyân, neferen: 1255 fi 25.....			31.375
Toplam	772.176	769.641	772.240

67.BOA, TD 79, s. 25-26

68.BOA, TD 287, s. 70-71.

69.BOA, TD 262, s. 5 b -6 a.

Liste 1

TD 2 ve 19'a göre Tokat esnafı

Mesleki Zümreler	1455		1485	
	Müslim	Gayri Müslim	Müslim	Gayri Müslim
Alef-furûş (Arpacı)	-	-	1	4
Allâf (Arpacı)	4	1	-	-
Arakçinî (Külahcı)	2	-	-	-
Arpacı	-	-	-	3
Asiyâbî (Değirmenci)	-	9	2	5
Bağbân (Bağcı)	4	5	4	1
Bakkal	42	4	28	5
Bancukçu (Boncukçu)	2	-	-	-
Bardakçı	2	-	-	1
Başçı	-	-	1	1
Bennâ (Mîmar/Kalfa)	4	6	2	5
Bere-furûş (Takkeci)	2	-	-	-
Bezci	1	-	-	-
Bezekci (Zinetci)	-	16	-	-
Bezirci	-	-	-	1
Bezzâz	14	12	3	6
Biryânî (Kebabçı)	-	1	-	-
Bostancı	4	2	5	-
Bostânî	7	5	6	2
Boyacı	1	1	-	-
Bozacı	1	-	2	-
Börekçi	2	6	1	-
Canbâz	1	-	-	-
Cerrâh	2	1	-	-
Cüllâh	87	223	19	40
Cüllâl (Çulcu)	3	-	-	-
Çanakcı	-	-	3	2
Çerci	18	1	7	1
Çıkrıkçı	3	-	-	-
Çilingir	4	5	2	8

Mesleki Zümreler	1455		1485	
	Müslim	Gayri Müslim	Müslim	Gayri Müslim
Debbağ	45	3	15	-
Dellâk	9	-	6	-
Dellâl	23	5	17	6
Dökmeci	-	-	3	-
Durûdger (Dülger)	1	1	-	-
Dürümcü	2	-	-	-
Elekci	5	1	1	-
Eşekci	4	2	3	-
Gâzur (Ağartıcı)	3	6	1	1
Habbâz	19	8	8	7
Haddâd (Demirci)	9	10	3	3
Haffâf (Ayakkabıcı)	10	3	3	-
Hallaç	16	4	5	7
Halvacı	4	-	4	-
Hamâmî	5	-	2	-
Hammâl	3	2	1	2
Hancı	1	-	1	-
Harbende	12	7	1	2
Harîrî (İpekci)	-	1	1	2
Harrât (Doğramacı)	-	-	5	-
Hayyât (Terzi)	62	29	36	18
Hemrkeş (Sütçü)	-	1	-	-
Himârî (Eşekci)	3	5	-	-
Irgad	-	56	1	1
İğici	1	-	-	1
İncici	-	-	1	-
İpçi	1	-	-	-
İşkenbeci	1	-	-	2
Kabalakçı	1	-	-	-
Kadayıfçı	-	-	2	-
Kadifeci	2	-	2	1
Kalaycı	-	-	2	-
Kalburcu	2	-	-	-
Kalkancı	2	-	-	-

Mesleki Zümreler	1455		1485	
	Müslim	Gayri Müslim	Müslim	Gayri Müslim
Kamçıcı	2	-	-	-
Kâseger	7	4	-	-
Kassâb	25	12	14	4
Kaşıkçı	1	3	-	-
Kâtib	3	-	-	-
Kavvâl	1	-	1	-
Kavvâs (Okcu)	11	-	3	-
Kazgânî	7	-	22	17
Kazzâz (İpekçi)	16	2	7	-
Kebapçı	3	-	-	-
Kebkebür	7	-	1	-
Kefşger (Ayakkabıcı)	32	23	9	1
Kemânkeş (Yaycı)	1	-	-	-
Kemerci	-	5	-	-
Kelleci	1	-	1	-
Kervansarâyî	1	2	-	-
Kethüdâ	2	2	7	-
Keyyâl (Ölçücü)	1	-	-	-
Kılınççı	5	-	-	-
Kıncı	4	-	-	-
Kirişçi	3	-	1	-
Kirpâsî (Bezci)	8	-	-	-
Köfteci	-	-	1	-
Köhnedüz	15	2	17	1
Kuşakçı	3	2	-	25
Kuşcu	-	-	2	-
Kuyumcu	1	-	-	-
Kûlahdüz (Takkeci)	18	4	6	3
Kûlâhî (Takkeci)	12	7	5	4
Kûlhânî (Atışçı)	1	-	-	-
Kürkçü	-	-	1	2
Leğenci	1	-	-	-
Messâk (Koğacı)	1	3	-	-
Mestci	-	-	1	-

Mesleki Zümreler	1455		1485	
	Müslim	Gayri Müslim	Müslim	Gayri Müslim
Meyhâneger (Meyhâneci)	-	3	-	3
Mil'aka (Kaşıkçı)	-	2	-	-
Miyanbend-bâf (Kuşakçı)	-	24	-	-
Miyanger (Kuşakçı)	-	2	-	-
Miskci	1	-	-	-
Muhtesib	1	-	-	-
Mumcu	3	-	-	1
Mutaf	9	3	3	-
Mutrîb	4	1	1	-
Mûzedûz (Çizmecî)	4	1	3	2
Mûzeger (Çizmecî)	2	1	3	2
Nakkâş	3	1	2	-
Neccâr	17	7	15	4
Nemedger (Keçeci)	10	-	1	-
Nemedî (Keçeci)	16	1	5	-
Neyzen	-	-	1	-
Oduncu	3	-	1	-
Okçu	-	-	4	-
Pabuçdûz	2	1	-	-
Pabûcî	2	1	2	-
Palancı	5	1	2	-
Palandûz	4	-	1	-
Palânî	5	1	1	2
Panbukcu	1	-	-	-
Panbûkî	1	-	-	1
Pasbân	3	-	2	-
Pazarıcı	1	1	-	-
Pehlivan	4	-	-	-
Penbedûz (Pamukçu)	12	1	4	-
Penbe-furûş (Pamukçu)	2	-	-	-
Penbeger (Pamukçu)	5	2	4	1
Postdûz	9	3	1	-
Pustindûz (Kürekçi)	5	3	2	2
Rençber	4	63	5	5

Mesleki Zümreler	1455		1485	
	Müslim	Gayri Müslim	Müslim	Gayri Müslim
Rengger (Boyacı)	8	2	-	-
Sabûnî	1	-	2	4
Saka	9	2	-	-
Sarac	32	-	25	-
Sarraf	1	-	-	-
Sekkâk (Bıçakçı)	10	-	2	1
Semmânî	-	1	1	-
Seyyâf (Kılıncı)	4	-	-	-
Sofcu	19	5	15	-
Sucu	1	-	-	-
Sûkger (Pazarcı)	4	-	-	-
Sumakî	-	-	1	-
Surnâyî	-	-	2	-
Suzenger (İğneci)	6	-	7	-
Suzenî (İğneci)	9	-	13	-
Şaneger (Tarakçı)	7	2	4	2
Şerbetçi	3	-	2	-
Tabbâh (Aşçı)	1	2	5	1
Tablî (Davulcu)	-	-	1	-
Tâcir	15	3	2	-
Tahtacı	1	-	-	-
Takyeci	-	-	1	-
Taşçı	2	3	1	1
Tezekci	-	13	-	-
Tirger (Okçu)	8	-	1	-
Toprakçı	1	3	-	1
Tuyûrî (Kuşcu)	-	-	1	-
Tuzcu	1	-	-	-
Uncu	-	-	1	-
Yüncü	-	10	-	-
Zerger (Kuyumcu)	4	15	2	9
Toplam	935	687	463	236

Liste 2

Şer'iye sicillerine göre XVIII. yüzyılda Tokat şehrinde meslek kolları.

Abacıyân	Kavukcuyân
Ağaccı	Kazgancıyân
Arpacıyân	Kazzâzân
Attârân	Kebabcı
Bakkalân	Keçeci
Baklacı	Keresteci
Basmacıyân	Kılınççı
Berberân	Kireçciyân
Bezzâzân	Kiremidciyân
Boyacıyân	Kirişciyân
Cullahân	Koltukçu
Çıkrıkçı	Kundakcıyân
Çilingirci	Kuyumcuyân
Çölmekci	Kürkcüyân
Çörekci	Manav
Çubukçu	Mizân
Debbagân	Muytabân
Derziyân	Nalbandân
Dikici	Nalçacıyân
Duhâncı	Neccârân
Elvancıyân	Omcacı
Eskici	Palancı
Etmekeci (Ekmekci)	Penbeciyân
Göncüyân	Peştemalci
Haffâfân	Postcu
Hallâcân	Semerci
Hamamcı	Serrâcân
Hurdacıyân	Setenciyân
İpekci	Şerbetci
İplikci	Şıracıyân
kadayıncı	Takyeci
Kalaycı	Tarakcıyân
Kalpakçı	Taşcıyân
Kassâbân	Teymurcu (Demirci)
Kassârân	Urgancıyân